

ROLA I ZADANIA SPOŁECZEGO OPIEKUNA ZABYTEKÓW

Dość często młodzi ludzie zainteresowani zabytkami zadają pytanie: Po co właściwie istnieje społeczna opieka nad zabytkami, skoro powołane są specjalistyczne służby państwowe i samorządowe i co właściwie będzie należało do moich obowiązków jako społecznego opiekuna zabytków? Spróbujemy znaleźć odpowiedź na to pytanie i na jeszcze kilka innych, które mogą się w związku z nim pojawić.

Istota społecznej opieki nad zabytkami polega na uzupełnianiu działalności specjalistycznych służb na rzecz zabytków, ale również tymi działaniami, które nie należą do bezpośrednich obowiązków tych służb. Przyjrzyjmy się zatem zadaniom, jakie powinien wypełniać społeczny opiekun zabytków.

Służby państwowe i gminne są z reguły zbyt mało liczne, by móc dopilnować i uchronić znaczną liczbę obiektów zabytkowych na swoim terenie. Nikt nie jest w stanie równie dokładnie i często przyjrzeć się kondycji konkretnego obiektu zabytkowego, jak jego społeczny opiekun. Tylko on, często bywając w obiekcie, jest w stanie na bieżąco ocenić jego zagrożenia (stan rynien i rur spustowych, stan dachu, okien, tynków itp.), a także np. właściwość jego użytkowania (dokonywane niewłaściwe przeróbki i przebudowy czy inne zniszczenia spowodowane przez człowieka).

Informowanie służb konserwatorskich o stanie powierzonego obiektu jest jednym z pierwszych i podstawowych obowiązków społecznego opiekuna zabytków. W praktyce nie należy się, oczywiście, ograniczać tylko do zabytku pod opieką, ale należy informować PSOZ o wszelkich nieprawidłowościach dotyczących obiektów zabytkowych lub innych cennych budowli, które w przyszłości mogą trafić do rejestru zabytków. W sytuacjach wymagających natychmiastowej interwencji, społeczny opiekun zabytków może zwrócić się z prośbą o pomoc także do innych instytucji jak np.: Policja, Państwowa Straż Pożarna, Straż Miejska (Gminna), organa urbanistyki i nadzoru budowlanego itp.

Jak uczy doświadczenie, w przeważającej większości, społeczni opiekunowie zabytków nie ograniczają się do biernego informowania o stanie zabytku, ale często są inicjatorami wielu ciekawych działań np. wnioskowania o uznanie obiektu za zabytkowy, czy podjęcia działań zmierzających do odbudowy, renowacji, czy wręcz rekonstrukcji zabytku. Charakterystycznym przykładem społecznego opiekuna zabytków, który wykopał spod ziemi i częściowo odbudował zamek średniowieczny może być, nieżyjący już niestety, Władysław Kowalski z Dobczyc k. Krakowa. Największym jednak osiągnięciem tego społecznego opiekuna zabytków jest nie samo odkopanie zabytku, ale skupienie wokół tej idei znacznego grona ludzi, dla których stała się jasna potrzeba chronienia dowodów swojego dziedzictwa. Po kilku latach (jeszcze przed

wybudowaniem zapory) zamek stał się głównym magnesem, przyciągającym turystów do tej niewielkiej podkrakowskiej miejscowości. Przykład ten ilustruje jednocześnie dwa istotne zadania społecznych opiekunów zabytków.

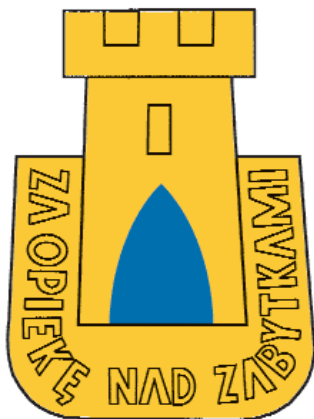
Jednym jest bezpośrednio podejmowanie inicjatyw zmierzających do zabezpieczenia, konserwacji, odbudowy czy rekonstrukcji obiektu zabytkowego. Drugim nie mniej ważnym zadaniem jest szerokie propagowanie piękna i wartości obiektów zabytkowych, a także, równie ważne, propagowanie ekonomicznych korzyści wynikających z faktu istnienia w danej miejscowości ciekawego obiektu zabytkowego. Zabytek przyciąga turystów, którzy przecież muszą gdzieś nocować, coś jeść, czy wreszcie zaopatrzyć się w pocztówki i inne pamiątki.

Aleksander Janowski napisał kiedyś, że aby pokochać swoją ojczyznę, trzeba ją najpierw dobrze poznać. To samo stwierdzenie dotyczy również fragmentów tej ojczyzny - zabytków. Czym byłby społeczny opiekun zabytków, gdyby nie usiłował zbierać informacji o powierzonym mu zabytku, nie chciał poznać jego historii czy etapów rozwoju, a także wszelkich ciekawostek i przekazów ustnych dotyczących obiektu? Opiekun zabytków nie może ograniczać się jedynie do roli stróża obiektu, ale powinien w pełni świadomie próbować poznać i naprawdę polubić powierzony jego opiece zabytek. Nawet proste informowanie o stanie obiektu jest tym bardziej konkretne, im więcej zawiera szczegółów i określeń fachowych, zrozumiałych dla obu stron informacji. Kolejnym zadaniem społecznego opiekuna zabytków jest zatem - zdobywanie wiedzy, informacji i poszerzanie dokumentacji powierzonego obiektu (w tym także fotograficznej). W tej działalności bardzo przydatna może się okazać penetracja archiwów państwowych, muzeów, ksiąg wieczystych, starych fotografii i kronik czy nawet prywatnych zbiorów i kolekcji. Bardzo dobrym rozwiązaniem, nawiązującym do poprzedniego zadania, jest popularyzacja zdobytych wiadomości, w formie notatek prasowych, pogadarek, filmów video czy popularyzacji slajdowej.

W miarę możliwości pożądana jest popularyzacja obiektu dla celów turystycznych. Jeżeli spodobały Wam się zadania społecznego opiekuna zabytków i jesteście zdecydowani ich się podjąć należy zastanowić się - jak zostać społecznym opiekunem zabytków? Ustawa o ochronie i opiece nad zabytkami z 2003 roku określa warunki kto może zostać społecznym opiekunem zabytków. Sprawdźmy czy spełniamy te warunki. Po pierwsze musi to być osoba, która interesuje się zabytkami i posiada pewien zasób wiedzy.

Odbycie kursu (szkolenia) spełnia także pozostałe punkty "wymogów", z wyjątkiem jednego warunku - ukończenia 18 roku życia. Ten ostatni wymóg jest narzucany przez prawo, gdyż społeczny opiekun zabytków musi posiadać tzw. zdolność do czynności prawnych i nie być karanym. Co w takim razie ma robić młodzież zainteresowana zabytkami, która nie ukończyła 18 roku życia, a spełniła pozostałe wymagane warunki? Młodzi ludzie przygotowujący się do samodzielnej pracy społecznego opiekuna zabytków mogą (co jest bardzo pożądane, ze względu na praktykę) zrzeszać się w grupach tzw. zbiorowych społecznych opiekunów zabytków, gdzie pod opieką doświadczonego społecznego opiekuna przygotowują się do pełnienia samodzielnej funkcji opiekuna zabytków.

Kto załatwia formalności związane z przyjęciem nowych opiekunów i gdzie należy się zgłosić?

Przede wszystkim należy zgłosić się do miejscowego oddziału PTTK, który poinformuje nas czy przy oddziale istnieje Komisja Opieki nad Zabytkami, a jeżeli nie istnieje, to jaki najbliższy oddział taką komisję posiada. Opiekuna powołuje starosta, a powołanie takie podlega zatwierdzeniu przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, który przydziela konkretny obiekt pod opiekę. Zazwyczaj jest to obiekt w niedużej odległości od miejsca zamieszkania, ale istnieje często możliwość sugestii ze strony samego opiekuna, który być może odczuwa szczególny sentyment do któregoś z zabytków. Jeżeli istnieje taka możliwość, a obiekt nie posiada opiekuna, to zazwyczaj sugestia jest uwzględniana. Często, w przypadkach gdy społeczny opiekun zabytków nie posiada doświadczenia, zostaje mu powierzona opieka nad obiektem przydzielonym wcześniej innemu doświadczonemu społecznemu opiekunowi zabytków, który odgrywa tu rolę opiekuna. Starosta wydaje społecznemu opiekunowi zabytków stosowną legitymację.

Jakie są uprawnienia społecznego opiekuna zabytków, czyli po prostu co mu wolno?

Odpowiedź na to pytanie właściwie narzuca się sama po zapoznaniu się z zadaniami społecznego opiekuna zabytków. Może on zatem podejmować inicjatywy zmierzające do bezpośredniego ratowania obiektu zabytkowego (formy i sposoby muszą być, oczywiście, uzgodnione z wojewódzkim konserwatorem zabytków), może zasięgać informacji o danym obiekcie w urzędach administracji państwowej i samorządowej, może zwracać się do stosownych instytucji w sprawie zagrożeń zabytku itp. Inaczej, może podejmować wszelkie kroki dozwolone prawem, zmierzające do ochrony lub poprawy stanu zabytku. Ważniejszym problemem jest jednak często zagadnienie - czego nie wolno robić społecznemu opiekunowi zabytków. Przede wszystkim nie wolno, bez stosownego upoważnienia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawać żadnych zakazów ani nakazów. Nie wolno podejmować (mimo dużego zaangażowania emocjonalnego) żadnych interwencji fizycznych bądź prób wtargnięcia do pomieszczeń. Zapoznanie się ze stanem pomieszczeń możliwe jest w towarzystwie osoby upoważnionej (np. administratora domu), o ile oczywiście właściciel, czy użytkownik wyraża na to zgodę. Praktyka uczy, że społeczny opiekun w swoich interwencjach powinien postępować dyplomatycznie i raczej starać się do swoich dobrych intencji przekonać właściciela czy użytkownika obiektu zabytkowego. Działanie takie jest bardziej perspektywiczne i pozwala wierzyć, że w przyszłości sam użytkownik będzie dbał o obiekt, a przecież głównie o to nam chodzi.

Jakie mogą być formy pracy społecznego opiekuna zabytków?

Trudno dać tu jednoznaczną odpowiedź, bo każdy zabytek ma swój indywidualny charakter. Inny jest stan zachowania obiektu, inne są jego zagrożenia. Przyjmijmy zatem pewne zasady ogólne, co nie oznacza, że każdy społeczny opiekun nie może sobie ich rozwijać, czy przyjmować innych sposobów, byle były skuteczne i zgodne z obowiązującym prawem.

Podstawowe formy działania społecznych opiekunów zabytków to:

- **profilaktyka** - czyli zapobieganie zniszczeniom i dalszej dewastacji obiektu lub powiększaniu się uszkodzeń,

- **inicjowanie ochrony** - zagadnienie to dotyczy zarówno przekonywania właścicieli i użytkowników do ochrony konkretnego obiektu, tworzeniu zespołów (komitetów odbudowy) itp., jak też pozyskiwanie nowych społecznych opiekunów i tworzenie swoistego lobby na rzecz ochrony zabytków,
- **interwencje** - począwszy od najprostszych w komisji i u wojewódzkiego konserwatora zabytków, poprzez interwencje w urzędach państwowych i samorządowych. a skończywszy na zaangażowaniu środków masowego przekazu,
- **poszukiwanie gospodarzy** - często się zdarza, że obiekt zabytkowy nie posiada właściciela lub użytkownika, wówczas remontowanie takiego obiektu nie ma sensu, gdyż przy braku użytkownika ponownie popadnie w ruinę. Należy zatem zatroszczyć się o pewnego i sprawdzonego użytkownika, który nie tylko dopilnuje właściwego odnowienia obiektu, ale zagwarantuje takie wykorzystanie obiektu, które nie będzie niezgodne z jego zabytkowym charakterem (w jednym z podwrocławskich pałaców po odnowieniu urządzono... mieszalnię farb).

Działania społecznego opiekuna zabytków mogą przyjmować najróżniejsze formy, pamiętać jednak należy, że nawet najlepszy społeczny opiekun sam nie jest w stanie zbyt dużo zdziałać, chyba, że uda mu się pozyskać większe grono ludzi, w tym także osoby znaczące i posiadające autorytet.

Najważniejszym i najbardziej aktualnym aktem prawnym regulującym działalność społecznych opiekunów zabytków jest ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 r. (Dz. U. nr 162, póź. 1568 z dnia 17 września 2003 r.). W rozdziale dziesiątym ustawy zatytułowanym "Społeczni opiekunowie zabytków" zapisano: Społeczni opiekunowie zabytków podejmują działania związane z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechniają wiedzę o zabytkach. Głównym zadaniem społecznej opieki nad zabytkami jest więc troska o jak najlepszy stan zachowania obiektów zabytkowych oraz szeroka ich popularyzacja w społeczeństwie poprzez słowo mówione, pisane i emitowane w elektronicznych środkach przekazu.

